

čiach 18. stor., boli umiernení racionalisti, idealisti, mechanici, aj oni odsudzovali, pokiaľ im to ich náboženstvo dovoľovalo, poveru, mágiu, snažili sa vyrovnáť s existenciou zázrakov, ak aj neboli atomisti, tak boli leibnizovskí monadisti, ani oni — aspoň nie všetci — nesúhlasili s Leibnizovým názorom, že tento svet je najlepší spomedzi všetkých možných svetov. Aj oni presadzovali myšlienku prirodzeného práva. Naše osvietenstvo, ktoré vyzdvihovalo oproti nadprirodzenému všetko prirodzené a prírodné, obrátilo sa aj k myšlienke prirodzeného práva. Je potešiteľné zaznamenať, že prirodzené právo malo u nás svojho zástancu v Belovi už takmer sto rokov predtým. Výskum hlbších súvislostí na nás tu však ešte len čaká.

Oboznámením sa s filozofiou Mateja Bela obohatili sa dejiny slovenskej filozofie o ďalšiu významnú postavu. Pravda, predbežne môžeme hovoriť len o znalosti kontúr jeho svetonázoru a filozofie, ktoré sa spresnia a doplnia, keď sa podrobnejšie oboznámime s jeho rozsiahlym dielom.

Teodor Münz

LITERATÚRA

1. BUDDEUS, J. F., *Elementa philosophiae theoreticae seu Institutionum philosophiae eclecticae* tomus secundus. Halae 1713.
2. BUDDEUS, J. F., *Elementa philosophiae practicae*. Hallae 1720.

FRANTIŠEK KREJČÍ A SLOVENSKO

Český filozof a psychológ *František Krejčí* (1858—1934) patrí medzi najvýznamnejších predstaviteľov českej pozitivistickej tradície. Reprezentuje etapu najväčšieho rozšírenia tohto typu buržoázneho myslenia v českej kultúre a vede. Krejčí systematicky nerozpracoval filozofický pozitívizmus, avšak práve pozitívizmus (a to svojsky sformulovaný) bol bázou jeho teoretickej tvorby.

Krejčí opieral svoju filozofiu najmä o niektoré špeciálne vedy, z ktorých sa venoval najmä psychológii a etike. Snažil sa vypracovať vlastný systém empirickej psychológie, stavajúcej na evolucionizme, biologizme, teórii psychofyzického paralelizmu a trojstránkovosti duševných javov (Psychologie. I.—IV. 1902—1926; Základy vedeckého systému psychológie, 1929). V etike formulovanej na psychologicko-biologickej báze zdôraznil autonómnosť mravnosti. Svoboda vôle a mravnosť, 1907; Pozitívni etika, 1922; Politika a mravnosť, 1932)

Krejčí, ovplyvnený klasickým európskym pozitívizmom 19. stor. (najmä Spencerovým evolucionizmom), zdôrazňoval postulát vedeckosti filozofie. Filozofia ako svetonázorová syntéza vied má poskytovať ucelený náhľad na svet, pričom základom budovania teórie sú vedecké poznatky a metódy. Vedu chápal ako jedinú istú pôdu poznania. Preto aj pozitívizmus vymedzoval ako filozofický smer, ktorý sa usiluje sformulovať celkový jednotný názor na svet iba na vedeckom základe, s vylúčením transcendentna, pričom neprípúšťa iné ako rozumové poznanie a vedecké pravdy.

Problém poznania transcendentna (t. j. „súcna, ktoré sa skrýva za svetom javov“, „podstaty sveta“) pokladal Krejčí za centrálny problém filozofie od

jej začiatkov. Transcendentno je nepoznateľné a ako také irelevantné pre výstavbu celkového svetového a životného názoru. Popri postulátoch scientizmu a empirizmu Krejčího pozitivizmus zdôrazňoval postulát nepoznateľnosti transcendentna.

S odmietnutím metafyziky a postulovaním nepoznateľnosti transcendentna Krejčí akceptoval agnosticizmus v základných ontologických otázkach. Podľa neho poznáme iba javový povrch skutočnosti (relatívnu skutočnosť). Išlo o akúsi formu agnostického (negatívne substancionalistického) monizmu. Gnozeologickú problematiku však nerozpracoval (domnieval sa, že ju nahradil svojou obsiahlou psychológiou). Jeho myslenie nesie tiež pečať evolucionizmu, determinizmu, naturalizmu. Na filozofickú tematiku sa sústredil vo dvoch knižných prácach: *Filozofie prítomnosti* (1904) a *Filozofie posledných let před válkou* (1918, 2. vydanie 1930)

Krejčího pozitivizmus prekračoval rámec čistej teórie, a to aj svojou snahou o elimináciu náboženskej viery. Vystupoval proti náboženskému i filozofickému idealizmu (iracionalizmu, mysticismu). Medzi dôležité aspekty jeho diela a činnosti patrí jeho aktívny antiklerikalizmus.

Krejčího pozitivistická filozofia a psychológia bola ideovo značne účinná a mala ohlas v širších vrstvách českej spoločnosti. Pre Krejčího bolo charakteristické, že neobmedzoval svoju pôsobnosť iba na akademickú pôdu. Ako profesor filozofie na Karlovej univerzite v Prahe, ako aj svojimi popularizačnými snahami v širšej verejnosti, zapôsobil nielen relatívnou komplexnosťou svojho pozitivistického učenia, ale aj jasnosťou a zrozumiteľnosťou vo formulácii i riešení teoretickej problematiky. Krejčího pozitivizmus našiel široký ohlas v Čechách najmä koncom storočia a v prvých dvoch desaťročiach nášho storočia a to nielen vo vrstvách českej inteligencie. Pozitivismus tak prekračoval úzky akademický rámec a stával sa súčasťou maloburžoázneho vedomia.

Vplyv pozitivizmu Krejčího v medzivojnovom období na Slovensku sa sprostredkovával pôsobením jeho vyznávačov z radov najmä českých pedagógov na slovenských stredných školách a bol posilňovaný aj tým, že filozofické vzdelanie nadobúdali študenti na gymnáziách pomocou jeho učebníc, ako aj ďalších českých autorov, ktorí boli orientovaní pozitivisticky, resp. scientisticky (A. Dratvová, J. Tvrďý atď.).

Odozvu a vplyv Krejčího diela a náhľadov môžeme sledovať tak na Slovensku, ako aj u slovenských študentov na Karlovej univerzite v Prahe. Na Krejčího dielo reagovali aj predstavitelia generácie nastupujúcej v tridsiatych rokoch. Pri formovaní vlastnej filozofickej koncepcie čerpal z jeho tvorby Svätopluk Štúr, aj keď neakceptoval Krejčího pozitivistické stanovisko. Odozvu malo u Štúra najmä jeho chápanie problému transcendentna, konfliktu viery a vedy, ako aj vlastnej filozofie. Zhodne s Krejčím pociťoval problém transcendentna ako ústredný problém súčasnej filozofie, i keď, ako napísal — „každý si ho však riešime odlišne, aj keď prichádzame k podstatným styčným bodom“. (Problém transcendentna v súčasnej filozofii. Bratislava 1983, s. 11) Značne rozšírené bolo v súčasnom českom buržoáznom filozofickom myslení Krejčího dichotomické delenie filozofických smerov na pozitivistické a idealistické. Štúr však nesusúhlasil s takýmto delením iba na idealizmus a pozitivizmus (podľa kladného či záporného postoja k transcendentu a metafyzike). Štúr kriticky reagoval aj na Krejčího psychologické náhľady a inšpiroval sa nimi.

Meštiacka inteligencia združená okolo časopisu *Prúdy* nevenovala českej pozitivistickej filozofii a jej poprednému predstaviteľovi väčšiu pozornosť. Pri príležitosti úmrtia Krejčího síce stručne oceňovali jeho dielo, avšak niektoré jeho časti (ako psychofyzický paralelizmus) považovali za „dávno prekonané“. Masarykovský realizmus im bol bližší ako ortodoxný pozitívizmus Krejčího, ktorý „ideove odmietal i pozitívizmus Masarykov pre jeho prvky theistické a vôbec pre zdôrazňovanie významu náboženstva“. *Prúdy* 1934, s. 288]

Pozoruhodná je odozva postojov Františka Krejčího u príslušníkov mladej slovenskej inteligencie študujúcej v Prahe. Aj keď ideologicky Krejčí neprekročil buržoázny demokratizmus, už v dvadsiatych rokoch otvorene kritizoval politický systém a najmä prax buržoáznej republiky, vystupoval na obranu demokratických práv a slobôd a sympatizoval s ľavicovým hnutím.

Filozofická, ale predovšetkým spoločensko-politická aktivita Krejčího vzbudila pozornosť a ohlas u davistov. Davisti sami poukazovali na to, že Rádlová kritika pozitívizmu obrátila ich pozornosť na profesora Krejčího, ktorého charakterizovali ako „najcharakternejšieho a najdôslednejšieho reprezentanta českej pokrokovej filozofie“. Začiatkom dvadsiatych rokov prednášal Krejčí na pôde Voľného združenia študentov socialistov zo Slovenska, kde namiesto pôvodne plánovanej prednášky o svojej filozofii vystúpil proti prejednávaniu zákona na ochranu republiky, ktorý mal byť ďalším posilnením moci vládnucej buržoázie v Československu. „Na jeho vývody sme si ešte neraz spomenuli i potom, keď už sme mali za sebou pozitivistickú filozofiu“, písali davisti a pri jeho úmrtí r. 1934 „celá skupina DAVu s vďakou spomínala jeho slov povedaných v pamätnej schôdze Voľného združenia, ktoré slová taktiež prispeli k ideologickému rastu skupiny DAVu“. (*DAV* 1934, č. 4, s. 51) Davisti vysoko hodnotili pokrokovú spoločenskú a politickú aktivitu Františka Krejčího, jeho účasť v zápasoch proti nastupujúcemu fašizmu, reakcii a sociálnemu útlaku.

Vladimír Bakoš